

מהדורת וויינרעב
גליון שבועי
פרשת כי תבוא | תשע"ה

משא ומתן

יו"ל ע"י בית הוראה עץ חיים | בנשיאות הרב חיים קאהן שליט"א | גליון קכ"ח

מעשה שהיה

'קים לי' כהמחבר הרב אריה ליכטנשטיין
- מתי אתה חושב לשלם את חובך? - פנה לייבל לשכינו עובדיה

כהן, ביום ד' מעשרת ימי תשובה. לפני מספר חודשים לוח עובדיה \$1,500 משכינו לייבל פרידמאן. זמן הפירעון נקבע לחדשיים מיום ההלוואה, אך עובדיה משום מה התעכב מלפרוע.

- מה הפירוש? הרי חלפה לה שנת השבע ומקרא מלא דבר הכתוב וזה דבר השמטה שמוט כל פעל משה ידו אשר ישה פרהו לא יגש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמטה לה - ענהו עובדיה, תוך כדי שהוא מטעים את המקרא בטעמי המקרא של בני עדות המזרח. לייבל חיך - על 'פרוזבול' שמעת?

- בודאי ששמעתי. אך בטוחני שלא עשית 'פרוזבול' כדעת מרן ב'שלחן ערוך!' עשית את הפרוזבול בפני 'בית דין קבוע' או לכל הפחות מסרת את חובך לבית דין קבוע בפני עדים (עיינ במדור 'קו ההלכה' בגיליון זה, שם נתבארו הדברים באריכות)? לא! אהה?

- בודאי שלא! אני נוהג כמנהג האשכנזים, כפי שפסק הרמ"א שדי בשלשה שיודעים ומבינים את ענין שמיטת כספים ופרוזבול!

- אני כבן עדות המזרח מחוייב לפסקי מרן ב'שלחן ערוך!' 'קים לי' כך וכיון שמוחזק אני בכסף אינך יכול עוד להוציא ממני! זה לא סתם תירוץ! אני באמת נוהג בכל העניינים כמרן!

- אתה יודע שהרמ"א (חושן משפט, סימן ס"ז סעיף א') כתב שאף שהכרעת רוב הפוסקים היא ששמיטת כספים נהגת בזמן הזה מדרבנן, מכל מקום יש אומרים ששמיטה אינה נהגת כלל בזמן הזה.

הוא מוסיף שם וכותב שעל כך סמכו במדינותיהם שלא היו נוהגים דין שמיטת כספים כלל. אפילו פרוזבול אשכנזי הם לא ערכו! ואתה אנה אתה בא???

הפוסקים דנו במי שהלווה מעותיו ובמוצאי שביעית לא ערך 'פרוזבול'. זאת מכיון, כי מקום מגוריו במדינה שלא נהגו בה שמיטת כספים וכפי שכתב ברמ"א המובא לעיל. ועתה בא

פסקי דינים

דיני הלוואה (ג')

זמן פירעון של הלוואה בסתם
המלווה את חבירו ולא קבע לו זמן, קבעו חז"ל שאינו יכול לתבוע את פירעון ההלוואה לפני שלושים יום, כלומר שזמן הפירעון הוא ביום הל"א, הן בהלוואה בלי משכון או עם משכון, בלי שטר או עם שטר². זמן פירעון זה הוא אפילו אם הלווה לא ביקש שילוה לו לאיזה זמן, רק אמר בסתם הלווה לי³.
חייב פירעון של לוח

הפוסקים נחלקו האם זמן הפירעון שקבעו חז"ל בסתם הלוואה הוא רק לגבי המלווה שאינו רשאי לתבוע את פירעון החוב קודם ל' יום או שאף הלווה אינו חייב לפרוע תוך הזמן כשיש לו מעות לשלם⁴. יש שכתב, שבזה חייב הלווה לפרוע אפילו תוך ל' יום ולכן אם טוען פרעתי תוך הל' יום נאמן⁵, ויש שכתב שאף כלפי הלווה נאמר קביעות הזמן ואינו חייב לשלם עד ל' יום⁶.

זמן פירעון של ערב להלוואה
כמו כן, ערב להלוואה שנתחייב לשלם, דינו כאילו לווה עכשיו ונותנים לו ל' יום לשלם החוב⁷, ואף בזה נחלקו הפוסקים בשיש לערב המעות לשלם, האם חייב לשלם תוך ל'⁸.

זמן פירעון של מקח בהקפה
הפוסקים נחלקו במוכר שהסכים להמתין שהלוקח ישלם את דמי המוקח לאחר זמן (מוכר בהקפה), ולא קבעו זמן לפירעון - וגם אין מנהג ברור בדבר⁹ - , האם דינו כסתם הלוואה שאינו יכול לתבוע את דמי המוקח תוך ל' יום¹⁰.

זמן פירעון של פיקדון 'מעות מותרין'
יש שכתב שפיקדון מעות שהופקדו באופן שניתן רשות לשומר להשתמש במעות ('מעות מותרין')¹¹ אינו כסתם הלוואה ליתן לו ל' יום, ואם הנפקד השתמש במעות והמלווה תובע את הפירעון, חייב לשלם אפילו תוך ל' יום אפילו אין לו מעות משלו, שעל דעת כן הלווה¹².

המנהג בסתם פירעון
המנהג קובע בדיני ממונות¹³, לפיכך אם היה המנהג בסתם הלווה פחות או יותר מל' יום, וודאי הלווה לו על דעת זה¹⁴. הפוסקים נחלקו האם גם המנהג הנהוג בין הנכרים קובע שעל דעת זה הלווה לו¹⁵ או רק אם המנהג ידוע בין יהודים¹⁶.

הלוואה עם זמן הפירעון
קבעו זמן לפירעון החוב, אפילו בעל פה, זכה הלווה שאינו חייב לפרוע את ההלוואה תוך הזמן שקבעו, אפילו יש לו מעות לשלם¹⁷, אבל כשהגיע הזמן חייב להשיג מעות כדי לשלם החוב.

גם אם בשעת הלוואה לא קבעו זמן פירעון, ורק לאחר ההלוואה הרחיבו את הזמן פירעון וקבעו בעל פה את הזמן פירעון לאחר ל' יום, אינו חייב לשלם ביום הל"א רק כפי הזמן שקבעו¹⁸, ויש שהסתפק אם די בהסכמת המלווה בע"פ או שרק עם קנין על כך זכה הלווה בהרחבת זמן הפירעון¹⁹. לעומת זה, אם לאחר שילוה בלי קביעות זמן, התחייב הלווה בע"פ לשלם תוך ל' צריך המלווה לקנות מהלווה שמתחייב בזה²⁰.

היה כתוב בשטר שישלם לו במשך ל' יום, הכוונה שישלם לו מעט מעט תוך הזמן, אבל לא כופין אותו אם אין לו מעות לשלם²¹. וכן, אם אמר המלווה שישלם לו כאשר הוא זקוק למעות, חייב הלווה לשלם כשתבעו המלווה אפילו תוך ל' יום²².

כמו כן, אם הלווה בסתם בלי קביעת זמן לפירעון, אבל המובן הוא שמלווה לו למטרה מסוימת, כגון לקנות סחורה ולמכור אותה, אומדים את זמן הפירעון כפי הנסיבות, כגון, כאשר המובן הוא שלא יהיה ללווה מעות עד שימכור הסחורה יגיבה את דמי המקח מהלוקח, בסתם זהו זמן הפירעון, ואינו חייב לפרוע החוב עד לאחר שיגיבה מעותיו מהלוקח²³.

[1] סי' ע"ג סעיף א', ועיינ בפנים במשפט ס"ק א' ע"פ הסוגיא מכות ג' ב' דזה ביום ל"א, ובסי' ע"ח ס"ק ט"ז דן באומר הלווה לחודש אם הכוונה כ"ט יום. [2] עיינ סמ"ע ס"ק ג' דלא אמרינן כיון שטרך לכתוב שטר הלווה ליתור מל', אבל הטר"ז השיג ממנו מכות ג' ב' דאדרבה הרבותא במלוה ע"פ, עיי"ש. [3] ב"ח סי' ע"ג ס"ק א', וכתב הטו"ז ריש סי' ע"ג דזה כמו זמן ביד ל' יום. [4] שו"ע שם. [5] תומים סי' ס"ז ס"ק ט"ז (הובא בקיצור בחי' רעק"א), סי' ע"ח ס"ק י"ב, דלכך עשוי לפרוע תוך זמנו ונאמן לומר פרעתי תוך זמנו, ועיינ שו"ת דבר אברהם ח"א סי' ל"ב, דדין זה כשמיטה קטנה שאסור למלוה לתבוע אבל ישנו חיוב על הלווה לפרוע. [6] ש"ך סי' קכ"ט ס"ק כ"ג באה"ד, עיי"ש, ור"ל שמסתבר דע"ד כן הלווה, וכעין סברת השער משפט סי' ע"ג ס"ק ב' לחלק בין סתם הלוואה למקח, עיי"ש, וע"ש ש"ך סי' ע"ח ס"ק י"ט מרמב"ם, ועיינ הערה 8. [7] סי' קכ"ט סעיף ט'. [8] עיינ ש"ך הנ"ל שהב"ח כתב שאם יש לו מעות חייב לשלם מיד כמו המשך ההערות בעמוד ב'

מעשה שהיה

הלוח בטענה ש'קים ליה' כשיטת המחבר והרבה מהפוסקים ששיטת כספיים נהגת בזמן הזה, וחובו פקע.

יש מהפוסקים שכתבו שטענתו של הלוח - טענה היא ויש להתחשב בה. מאחר ורבים מהראשונים ומהפוסקים סבורים ששיטת כספיים נהגת בכל עת ובכל מקום, הרי שיש סמך לטענתו. מאחר והוא המוחזק במעות, הרי שאינו חייב לשלם.

אלא שאף הם סיימו וכתבו דכדי לפשר בין הצדדים (עיין בספר 'משנה כסף' על הלכות שמיטת כספים - סימן ס"ז סעיף א' בשערים מצויינים אות כ"ט שליטת כעמיר גורנה דברי המחברים בזה וציין ללקט הקמח (חאגיז) יורה דעה עמוד נ' ונ"א, פחד יצחק (לאמפרונטי) ערך שמיטת כספים עמוד רנ"ח ורנ"ט, דת ודין (שנג'י) סימן י', שו"ת תורת חסד (פרחיה) סימן רס"ו).

אך אחרים כתבו שאין שומעין ללוח, וכופין אותו לשלם (פנים במשפט פונטרימולי), סימן ס"ז סעיף ב'.

ובפרט למה שכתבו הפוסקים האידנא דמי ששכח ולא ערך לגמרי 'פרוזבול' יכול הוא לתבוע חובותיו. כל מה שנהגו האידנא בעריכת הפרוזבול הוא רק לרווחא דמילתא. אך בודאי שלא נשתנה הדין מדורות הקדמונים שנהגו בהם רבים שלא לכתוב 'פרוזבול' כיון שסבירא להו שאין שמיטת כספים נהגת בזמן הזה (תשובה מאהבה - חלק א', סימן ע"ב ועיין בארוכה שו"ת אגרות משה - חושן משפט חלק ב', סימן ט"ו).

ועתה באנו לנידון דיון, כיון שמלוה זה כלל לא היקל ראש וערך 'פרוזבול' כנדרש, אלא שעשה זאת על פי מנהג האשכנזים, בודאי ובודאי ולא צל צלו של ספק שאין הלוח יכול לטעון ש'קים ליה' כשיטת המחבר והפרוזבול של המלוה אינו תקף, על אף ולמרות שהוא נמנה על בני עדות המזרח (חזון עובדיה - שביעית, עמוד מ"ח).

למעשה - עובדיה חייב לפרוע את חובו לליבל ללא כל טענות ומענות.

קו ההלכה

פרוזבול שאלה: מהו 'פרוזבול'? כמו כן, מי הם הדיינים הכשרים לכתוב פרוזבול? האם יש צורך לערוך 'פרוזבול' בפני בית דין קבוע, ומהו הנוסח של אותו שטר 'פרוזבול'?

תשובה: מגזירת הבורא (דברים ט"ו, ב') כי חוב שעברה עליו שנת השבע, שנת השמיטה, יתבטל ויפקע (כך פשוט הדברים. אמנם עיין ביראים סימן רע"ח ובסביב ליראיו סק"ה ובשער משפט סימן ס"ז סק"א). כיון שכך, נמנעו רבים מלהלוות ממונם לאחרים ועברו בכך על לאו מפורש (דברים ט"ו, ט') 'השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמיטה ורעה עיניך באחיך האביון ולא נתן לו וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא'.

לכך תיקן הלל הזקן את ה'פרוזבול'. מהותו של שטר זה הוא שהמלוה מוסר את חובותיו לבית הדין, ואין 'שמיטת כספים' נהגת בהם. לצורך גביית החוב, בית הדין ממנה את המלוה כשלוחו. לאחר תקנה זו, שוב לא נמנעו אנשים מלהלוות את מעותיהם קודם שנת השמיטה, שהיו בטוחים בפירעון. (בהרבה מקומות באשכנז לא נהגו דין שמיטה בזמן הזה כלל כמבואר ברמ"א סי' ס"ז סעיף א', ועיין שו"ת אגרות משה חו"מ ח"ב סימן ט"ו ואכ"מ).

נחלקו הפוסקים איזה 'בית דין' נצרך לעריכת ה'פרוזבול'. יש שהקילו לערוך אותו לפני כל שלשה שיודעים ומבינים מהותו של 'פרוזבול'. הרמ"א נקט כשיטה זו (חושן משפט, סימן ס"ז סעיף י"ח) וכך מנהג האשכנזים (ראה הנוסח המובא להלן ומתאים למנהג זה).

אחרים החמירו והצריכו דוקא בית דין קבוע שנתמנה על ידי בני אותה העיר. כשיטה זו פסק המחבר (שלחן ערוך, שם) ולאורה הלכו בני עדות המזרח. לאלו הדבר קשה לעיתים, בפרט לאלו הדברים במקומות בהם אין בית דין קבוע.

יש מי מהפוסקים שסובר שניתן למסור את חובותיו לבית דין קבוע, אף אם אינו עומד לפנייהם. די שיאמר לעדים שמוסר הוא את חובותיו לבית דין פלוני (רמ"א - חושן משפט, סימן ס"ז סעיף כ'). אחרים נחלקו עליו, ולשיטתם עליו לעמוד בפני בית דין כדי למסור להם את חובותיו (ים של שלמה - גיטין פרק ד' סימן מ"ו, תומים סימן ס"ז סק"א). מנהג הספרדים להקל בהא כדעת הרמ"א (יביע אומר חלק ג' חושן משפט סימן ו' ואור לציון - שביעית, פרק ז' אות ו' וראה להלן נוסח ה'פרוזבול' המתאים לבני עדות המזרח).

המשך ההערות מפסקי דינים
בלוח שנתחייב לשלם ואין לו מעות שנתנים ל' יום להשיג מעות אבל אם יש לו חייב לשלם מיד, אבל הש"ך ס"ק כ"ג כתב שדינו כתחילת הלוחה שאינו חייב לשלם עד ל' יום, כלומר, שחייב עצמו כמו חיובי הלוח, עיי"ש ובתומים ס"ק ט' תמה הלא שעבוד הערב התחיל בתחילת הלוחה ללוח, ולמה ניתן לו ל' יום כשנתחייב לשלם, ועיין הערה 5 משו"ת דבר אברהם. [9] ראה להלן ליד הערה 14 שהמנהג קבוע. [10] מדברי הב"ח סי' ס"ז סעיף י"ג מוכח שסתם הקפת חנות דינו כסתם הלוחה בשמיטת כספים (וציין אליו בהנהגות רע"א ריש סי' ע"ג) ויש לדון מזה גם על חיוב פירעון בסתם, אבל השער משפט סי' ע"ג ס"ק ב' כתב דדעת המוכר אינו להמתין עד ל' יום כסתם הלוחה. [11] ראה סי' רצ"ב סעיף ז'. [12] שער המשפט הנ"ל, ובשער הרב פיקדון קו"א ס"ק ב', ועיין בסמ"ע סי' רצ"ב ס"ק ט"ז מהראב"ד, אבל בערך ש"י שם כתב דהוי כסתם הלוחה שלשים יום וגם יכול לבקש זמן ב"ד על הפרעון, וכ"כ בספר בית אברהם (קאלוורניא) סי' כ"ד עיי"ש שהאריך, ונ"פ שלפי השער המשפט זה כמו שהגיע זמן הפירעון שאם אין לו לשלם חייב להשיג מעות. [13] ראה רמ"א של"א סעיף א'. [14] עיין לשון המחבר סי' ע"ג סעיף א', ועיין הנהגות רע"א סי' ע"ג סעיף א' ממ"א סי' ש"ז ס"ק י"ד שהמנהג במדינתנו לתבוע בתוך ל' יום. [15] סמ"ע שם ס"ק א' מהע"ש. [16] הש"ך שם ס"ק א' וס"ק ל"ט, ובתומים שם ס"ק ט"ו. [17] ע"ג סעיף ב', ועיין באו"ת סי' ע"ח ס"ק י"ב. [18] שם ש"ך ס"ק ה' ובקצות ס"ק א', שמחילה אין צריך קנין, ונראה שאז דינו כשאר הלוחה לזמן שאפילו יש לו מעות אינו חייב לשלם עד הזמן שקבעו. [19] סמ"ע ס"ק ז' עיי"ש, ועיין ערך ש"י שכתב מילתא בטעמא שאם האריך הזמן ונשאר השטר ביד המלוה השטר קנין (עיין סי' רמ"א סעיף ב' ברמ"א ושו"ך ד'). ועיין פתחי חושן הלוחה פרק ג' ס"ק ב* מהפרישה ס"ק ח"ח. [20] פשוט. [21] הנהגות רע"א מהריק"ש. [22] מטה שמעון סי' ע"ג הגה"ט ס"ק א' מספר ראש יוסף סי' ע"ג ס"ק א', ולפי זה גם אם אין ללוח מעות חייב ללות כדי לשלם, ועיין הערה 12. [23] מטה שמעון שם מספר ראש יוסף הנ"ל, וע"ע ערך ש"י סי' ע"ג סעיף ב' מהר"ח או"ז סי' ל"ט.

פרוזבול בפנינו עדים החתומים מטה, בא (ספרדים) ר' _____ ואמר לנו הוו עלי עדים שהנני מוסר כל חוב שיש לי בין בשטר בין בעל פה לבי"ד הצדק _____ בעיר _____, ה"ה הרב _____, הרב _____ והרב _____ כדי שאגבנו כל זמן שארצה. ועל דבר אמת וצדק חתמנו שמותינו _____ בחודש אלול שנת תשע"ה לפ"ק, והכל שריר ובריר וקיים.

נאום _____ עד _____

ונאום _____ עד _____

פרוזבול אנחנו בית דין חתומים מטה, בא לפנינו (אשכנזים) ר' _____ המלוה ואמר לנו, הריני מוסר לכם בית דין שכל חוב שיש לי בין בשטר ובין בעל פה שאגבנו כל זמן שארצה. ואנחנו בית דין הואיל ומוסר לפנינו מילי דפרוזבול כתיקון חז"ל, כתבנו שטר פרוזבול זה כמנהג חז"ל מימות הלל הזקן. וייפינו כחו של ר' _____ שלא ישמט לו כל חוב שיש לו על כל אדם בין בכתב ובין בעל פה עד היום הזה, כתיקון חז"ל. ולראיה באנו על החתום יום _____ לחדש אלול שנת תשע"ה לפ"ק,

נאום _____ דיין _____

ונאום _____ דיין _____

ונאום _____ דיין _____